

загальні тенденції зміни взаємодії людини та політичної системи. На цій основі встановлюються загальні характеристики політичної адаптації людей. Досліджується специфіка політичної адаптації під час трансформації авторитарних та тоталітарних режимів.

Ключові слова: політична адаптація, політична соціалізація, демократизація, трансформація політичної системи.

* * *

УДК 323.2

Іщенко І. В.,

доктор політичних наук, доцент, завідувач
кафедри міжнародних відносин, Дніпровський
національний університет ім. Олеся Гончара
(Україна, Дніпро), iv.ishchenko@gmail.com

Дяченко Д. В.,

студент, Дніпровський національний
університет ім. Олеся Гончара
(Україна, Дніпро), dandutch18@gmail.com

Аксіологічні чинники політичної нестабільності у контексті трансформаційних процесів

Метою статті є дослідження впливу ментальних, зокрема аксіологічних чинників, неформальних норм і правил соціальної системи на стабільність / нестабільність інститутів політичної системи. Важливим методом даного дослідження є аналіз, що застосований для з'ясування взаємодії вищезазначених категорій у вимірі трансформаційних процесів. Розкриття ментальних, зокрема аксіологічних чинників сфери політичного, надає змогу зрозуміти характер взаємозв'язку формальних і неформальних чинників у вимірі оптимального функціонування політичної системи; дослідити зв'язок між політичними субкультурами та політичною стабільністю / нестабільністю; визначити соціально-інтегративний чи дестабілізуючий потенціал символічних чинників.

Висновок підтверджує важливість урахування комплексу зазначених чинників та політичних феноменів, а подальші дослідження варто проводити з метою визначення консолідуючих символічних та історико-культурних чинників, які є особливо важливими для України як транзитивної демократії.

Ключові слова: політичні інститути, політична система, ментальний конструкт, багатоскладні суспільства, ціннісні чинники, формальні, неформальні норми і процедури, соціальна система.

Існує чимало наукових праць з дослідження структурних політико-інституційних чинників політичної стабільності. Її забезпечення спонукає до переосмислення неформально нормативних чинників політико-інституційної взаємодії. Дослідження вищезазначеної проблематики, надасть можливість структурувати теоретичні доробки, у сфері впливу неінституційних чинників на параметри політичної системи та інститути: стабільність / нестабільність, функціональні та процесуальні характеристики. Враховуючи актуальність цієї проблематики, *метою даної статті* є дослідження впливу ментальних, зокрема символічних і аксіологічних аспектів на дестабілізацію структурної організації формальної інституціональної системи в контексті трансформаційних процесів.

В процесі розробки вказаної проблематики були використані джерела таких зарубіжних і вітчизняних науковців як: Г. Алмонд, Дж. Пауел, А. Лейпхарт, І. Іщенко, О. Баштаник, О. Стойко, О. Волянюк, П. Кретов. Вони зробили вагомий внесок у дослідження та розкриття наступних наукових політологічних феноменів: типологія політичної культури та політичних систем; концепція багатоскладних суспільств; ментальний конструкт тощо. Дослідили вплив ціннісних аспектів на політичну стабільність і феномен «політичного порядку»; проаналізували

проблему трансформації політичних інститутів та вплив символічних аспектів соціальної системи на систему політичну у контексті неоінституціональної парадигми.

Транзитивні процеси, що інтенсивно протікали у світовому політичному просторі у другій половині 20 ст., визначили підвищення інтересу до феномену нестабільності перехідних, гібридних політичних режимів та чинників, що впливають на її формування. Актуалізація цієї теми з боку науково, політико-експертного середовища спричинила формування цілого ряду теоретичних підходів і концепцій, які виступили в якості інструментарію у розумінні трансформаційних процесів. Дослідження у цій сфері призвели до визнання факту, що паралельно зі структурними, організаційними та інституційними чинниками політичної нестабільності, існують і неінституційні – ментальні, в тому числі аксіологічні. Вони надають безпосередній вплив на політико-інституційне середовище через суб'єктивні політичного життя.

Будь-яке суспільне середовище поряд із формально існуючими «правилами гри» (норми, правила, закони, легально функціонуючі процедури), заданих організаційною структурою держави, також володіє набором неформальних норм, серед яких чільне місце посідають: певна система цінностей, набір міфів, культурних стереотипів, звичаїв. Усі ці неформальні норми складають основу «ментальної конструкції» [3, с. 74]. Зазначений феномен виявляється однією з детермінуючих змінних у дослідженні та визначенні політичних орієнтацій суспільних груп.

Політична стабільність може бути чимось застиглим, нерухомим тільки в умовах жорсткого авторитарного режиму. Разом з тим, будь-який політичний режим прагне до самозбереження. У такому разі політичні актори, знаходячись у межах інституційних норм, мають реагувати на зміну політичної та економічної ситуації в державі, зовнішньому середовищі. Оцінюючи політичну стабільність саме з таких позицій, слід зазначити, що вона означає – певний ситуативний стан динаміки політичних інститутів й середовища, при якому параметри соціально-політичної ентропії відповідають флуктуаціям, що позитивно компенсовані в межах прямої кореляції між процесами дезорганізації соціального середовища, дисонансу формальних і неформальних інституційних регуляторів й транзакційними витратами на відновлення рівноваги. [3, с. 20]. Політична стабільність виступає якісним показником ефективності функціонування політичної системи. Можливість політичної системи адаптуватися до мінливих умов середовища характеризує систему, як здатну досягти структурної рівноваги.

З вищенаведеного поняття видно, що гармонійна взаємодія формальних та неформальних норм і правил у суспільстві є однією з ключових умов досягнення політичної стабільності. Формат даної взаємодії можна розділити на декілька варіантів: взаємне посилення, конкуренція та нейтралітет. Перший варіант взаємодії характерний для держав з розвиненими інститутами демократії, партисипаторною (громадянською) політичною культурою. В даному випадку, інститути громадянського суспільства, активного включення громадян у суспільно-політичне життя, підтримують демократичні політичні інститути, зміцнюючи та, часом,

замінюючи їх у випадках, коли формальні процедури та норми є неефективними. Другий варіант відносин передбачає ослаблення, руйнацію та «гібридизацію» формальних правил та процедур. Формальні інститути втрачають спроможність визначати поведінку акторів політичного життя. В свою чергу, неформальні інститути, пов'язані з корупцією, клієнтелізмом, клановістю, автократичними клітками і партіями, що сприймаються як суспільна норма, можуть трансформувати формальні правила та інститути корінним чином, аж до їх повної заміни, чи руйнації [6, с. 118–121].

На рівні формальної інституційної структури можуть існувати різноманітні інтегровані неформальні правила: легітимність, що ґрунтується на громадських цінностях, можливість громадської непокори, коаліційний президенціалізм. В деяких суспільствах звичаєве право, некодифіковані правила та норми поведінки, звичаї, загальноприйняті в соціальній системі, стають цементаційною основою формальних правил та процедур у традиційних, релігійних суспільних системах [6, с. 123].

Культурні норми, традиції, та неформальні інститути є взаємодоповнюючими поняттями. Соціальні явища, що включають в себе культурні моделі поведінки, взаємодії суспільних акторів, варто ототожнювати з неформальними інститутами [3, с. 117–118]. Колективні моделі поведінки, що виникають внаслідок взаємодії акторів соціального життя у процесі довготривалих соціальних інтеракцій, можуть інституціоналізуватися у формальні практики. Однак, у деяких випадках, інституціоналізовані правила та норми можуть так і залишитися неформалізованими [1, с. 139].

Ще одним виміром у дослідженні впливу ментальних, у тому числі ціннісних та культурних аспектів політичної нестабільності, є структурна неоднорідність політичних спільнот. Феномен багатоскладних суспільств не є новим в спектрі політичних досліджень. А. Лейпхарт присвятив даному питанню ряд наукових доробків, в яких досліджується процес взаємодії елітарних груп багатоскладного суспільства. Багатоскладні суспільства, за його визначенням, є суспільства розділенні сегментарними відмінностями. Мобілізація суспільних організацій, груп та політичних сил, відбувається відповідно до ліній розмежування сегментів. В якості сегментів даних суспільств можуть виступати етнічні, мовні, культурні, расові, ідеологічні та релігійні групи [5, с. 38–39].

До того ж, вплив культурних чинників на політичну стабільність варто оцінювати через особливість політичної системи. Відтак, Г. Алмонд у своїй теоретичній концепції, виділив чотири типи політичних систем: англо-американську, континентально-європейську, доіндустріальну і тоталітарну. Перші дві, науковець відносив до демократичних різновидів політичних систем. Тим не менш, між ними існує істотна різниця: перша характеризується гомогенною політичною культурою, у той час, як континентально-європейська – роздробленою політичною культурою, наявністю значної кількості політичних субкультур [2, с. 76–79]. Тож, за певних обставин, ця гетерогенність політичних культур негативно позначатиметься на політичній стабільності. Зазвичай, політичні актори, які належать до певних соціальних сегментів, під час втрати ресурсів політичною системою здатні мобілізувати

своїх прихильників на боротьбу з діючим політичним режимом.

У контексті дослідження впливу соціальних (сегментарних) протиріч на функціональні характеристики політичної системи, і, відповідно, здатність системою досягати стану стабільного функціонування в динамічному середовищі, важливо зробити акцент на відмінностях між гомогенним суспільством, що відрізняється відсутністю жорстких, конфліктних ліній розмежування, та багатоскладним. У випадку багатоскладного суспільства, ступінь конфліктності у суспільстві може бути детермінований декількома перемінними: ступенем суспільної розробленості, кількістю сегментів, і, відповідно ліній розмежування; характером та глибиною конфліктності, інтенсивністю її протікання; амортизуючим впливом над сегментарних чинників; впливом сегментарних відмінностей на міжпартійну конкуренцію, конфігурацією та функціонуванням партійної системи [5, с. 109]. Подолання політичної нестабільності в такій контекстуальності, можливе за умови встановлення партійно-політичного балансу сил, у парламенті.

Ще одним чинником суспільної, а отже і політичної нестабільності може виступати «героїзація» – практика впровадження у суспільній свідомості певних уявлень про символічність та значення певних персоналій чи історичних подій і фактів. «Героїзація» виступає як метод конструювання політичних міфів, технологія політики національної пам'яті чи засіб політико-ідеологічної інженерії [4, с. 17–18]. Не дивлячись на, переважно, соціально-інтегративну функцію «героїзації», спрямовану на консолідацію суспільства довкола певних загальноприйнятих символічних образів, даний феномен, тим не менш, може стати причиною суспільного розколу. Актуалізація дискусій з приводу героїзації певних історичних персоналій та явищ, спроби альтернативного погляду на певні події в Україні протягом майже всього періоду незалежності, ставали однією з причин партійно-політичних суперечок між різними політичними угрупованнями, що репрезентували різні сегменти багатоскладного українського суспільства. Героїзація, як і політика пам'яті, виступають, дуже специфічним, ризикованим методом впливу на суспільно-політичну свідомість громадян.

Висновок. Отже, металні, у тому числі й ціннісні аспекти нестабільності політичної системи, здійснюють безпосередній вплив на характер протікання трансформаційних процесів. Дослідження взаємозв'язку неформальних інститутів соціальної системи із формальною інституціональною (організаційною та нормативно-ціннісною) системою, дає привід констатувати факт рівнозначності обох варіацій інститутів, як чинників стабільності / нестабільності політичної системи. Політична культура суспільства є більш статичним феноменом у порівнянні з ментальним конструктом. Вона виступає, однією з детермінуючих характеристик розвиненої, демократичної, стабільної політичної системи. Сегментовані різноманітні політичні субкультури суспільства, більш схильні до нестабільності формальної та неформальної інституціональної складової політичної системи. Ризики даної ситуації важко переоцінити. Вірогідність їх прояву

може бути в просторово–часовому вимірі від зниження ефективності інститутів політичної системи, до сецесії, у разі співпадіння сегментарних меж з територіальними. Символічні та історико–культурні аспекти, у сфері політичного можуть відігравати важливу роль, у процесі конструювання надсегментарної ідентичності, здатної консолідувати громадян держави в межах єдиного національного проекту.

Таким чином, подальші наукові розвідки з дослідження чинників політичної стабільності / нестабільності варто зосередити на консолідуючих символічних та історико–культурних аспектах.

Список використаних джерел

1. Баштанник О. В. Можливості і загрози організації політичного порядку в інституційному вимірі функціонування політичної системи / О. В. Баштанник // Грані. – 2016. – №4. – С.136–142. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2016_4_24
2. Алмонд Г., Пауэлл Дж. Сравнительная политология сегодня: Мировой обзор. – М.: Аспект Пресс, 2002. – 537 с.
3. Іщенко І. В. Політичні інститути в нестабільному середовищі: функціональні особливості [Текст]: монографія / І. В. Іщенко. – Дніпропетровськ: Інновація, 2015. – 306 с.
4. Ідентичності та політичні інститути: виклики для України. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції / За заг. ред. В. М. Циби. – Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2015. – 81 с.
5. Лейпхарт А. Демократия в многосоставных обществах: сравнительное исследование [Текст] / А. Лейпхарт; пер с англ. Б. И. Макаренко. – М.: Аспект Пресс, 1997. – 286 с.
6. Стойко О. М. Трансформація політичних інститутів у сучасних перехідних суспільствах: монографія. – Київ: Ін–т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; «Логос», 2016. – 416 с.

References

1. Bashtannyk O. V. Mozhlyvosti i zagrozy organizacii politychnogo porjadku v instytucijnomu vymiri funkcionuvannja politychnoi systemy / O. V. Bashtannyk // Grani. – 2016. – №4. – S.136–142. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2016_4_24
2. Almond G., Paujell Dzh. Sravnitel'naja politologija segodnja: Mirovoj obzor. – M.: Aspekt Press, 2002. – 537 s.
3. Ishchenko I. V. Politychni instytuty v nestabil'nomu seredovyshhi: funkcionaln'i osoblyvosti [Tekst]: monografija / I. V. Ishchenko. – Dnipropetrovs'k: Innovacija, 2015. – 306 s.
4. Identychnosti ta politychni instytuty: vyklyky dlja Ukrai'ny. Materialy vseukrai'ns'koi naukovoi konferencii / Za zag. red. V. M. Cyby. – Nizhyn: NDU im. M. Gogolja, 2015. – 81 s.
5. Lejphart A. Demokratija v mnogostovnyh obshhestvah: sravnitel'noe issledovanie [Tekst] / A. Lejphart; per s angl. B. I. Makarenko. – M.: Aspekt Press, 1997. – 286 s.
6. Stojko O. M. Transformacija politychnykh instytutiv u suchasnyh perehidnyh suspil'stvah: monografija. – Kyi'v: In–t derzhavy i prava im. V. M. Korec'kogo NAN Ukrai'ny; «Logos», 2016. – 416 s.

Ishchenko I. V., Doctor of Political Sciences, assistant professor, Chief of the Department of International Relations of Oles Honchar Dnipro National University (Ukraine, Dnipro), iv.ishchenko@gmail.com

Dyachenko D. V., student of Oles Honchar Dnipro National University (Ukraine, Dnipro), dandutch18@gmail.com

Axiological factors of political instability in the context of transformation processes

The goal of the article is to study the influence of mental and axiological factors, informal norms and rules of a social system on stability / instability of the institutions of the political system. The important method of the present study is the analysis, which is used to clarify of the mutual influence of the above categories, in the context of transformation processes. The definition of mental, in particular axiological factors of the political sphere provides an opportunity to understand the nature of the interdependence of formal and informal factors in the context of optimal functioning of a political system; to examine the relations between political subcultures and political stability / instability; to determine the socially integrative or destabilizing potential of symbolic factors. The study of the above-mentioned

factors and political categories is particularly topical in the process of examination of transformation processes and transient societies, to which Ukraine belongs.

The conclusion is confirmed the importance of taking into account the complex of these factors and political phenomena and further research should be conducted for the purpose definition of consolidating symbolic and historical and cultural factors, which are especially important for Ukraine as a transit democracy.

Keywords: *political institutions, political system, mental construct, multi–component societies, value factors, formal and informal norms and procedures, social system.*

* * *

УДК 303.01

Козьма В. В.,
кандидат політичних наук, доцент,
докторант кафедри політичних наук, Національний
педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
(Україна, Київ), Kozma_v@meta.ua

ОСОБИСТІТЬ ЯК НАУКОВА КАТЕГОРІЯ: МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД

Метою статті є викладення та аналіз основних підходів до розуміння особистості в філософії, соціології, психології та політології. Зазначено, що об'єктивне вивчення особистості може бути продуктивним лише в процесі наукової міждисциплінарної дискусії. Такий підхід актуалізує проблему формування теоретико–методологічної бази для детального вивчення феномену «особистість» у політичній науці. На думку автора, проблематика особистісного виміру української політики надто мало досліджена вітчизняною наукою.

Ключові слова: *особистість, наукова категорія, роль особистості, суспільство, об'єкт, суб'єкт, методологія.*

Проблематика «особистості» є об'єктом вивчення багатьох наук, кожна з яких досліджує лише ті сторони особистості, які складають зміст її предмета. Протягом багатьох століть поняття «особистість» трактувалося та розумілося по–різному. Втім, до теперішнього часу, жодній з наук не вдалося сформулювати аксіоми особистості або принаймні виробити правила пошуку таких аксіом. Тому кожна наука яка вивчає особистість дає своє визначення цього поняття. До цього можна лише додати, що починаючи з відомих нам першоджерел, в яких особистість фігурує як логічно виділене поняття, і до сучасних наукових публікацій особистість завжди перебуває в так званому «міждисциплінарному полі» дослідження. Спочатку між теологією і філософією, згодом між філософією та психологією, сьогодні між психологією, соціологією та політичною філософією тощо. Міждисциплінарний ступінь проблеми особистості в суспільствознавстві, об'єктивне зростання залежності долі історичного процесу від рішень прийнятих окремою особистістю призводять до думки про необхідність її вивчення в системі координат, що задаються різними рівнями методології науки. Водночас у розкритті поняття «особистість» існують свої об'єктивні та суб'єктивні труднощі. До об'єктивних можна віднести обставини пов'язані з соціально історичними умовами, що безпосередньо впливають на наукову думку, до суб'єктивних – зміни у свідомості кожного окремого індивіда, його здатність критично сприймати та аналізувати різні думки та погляди, крім того існують певні внутрішні сили закладені в людській природі які мають неабиякий вплив на розвиток та становленням особистості тощо. Таким чином, категорія «особистість» обов'язково повинна розглядатися в еволюційному плані, тобто в системі змін наукових думок та поглядів.